

Witold Bartnik

Klinika Gastroenterologii i Hepatologii, Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego, Warszawa

Farmakoterapia *colitis ulcerosa* w fazie zaostrzenia i remisji — drugi konsensus europejski (2012)

Pharmacotherapy of ulcerative colitis in an active phase and remission — second European consensus (2012)

STRESZCZENIE

W artykule omówiono zasady farmakoterapii w różnych fazach *colitis ulcerosa* na podstawie drugiego konsensusu europejskiego opublikowanego w *Journal of Crohn's and Colitis* w 2012 roku [1].

Gastroenterologia Kliniczna 2013, tom 5, nr 1, 1–4

Słowa kluczowe: *colitis ulcerosa*, farmakoterapia, mesalazyna, glukokortykosteroidy, leki immunosupresyjne, leczenie biologiczne

SUMMARY

Principles of pharmacotherapy of ulcerative colitis in various phases are presented. The article is based on the second European consensus published in "Journal of Crohn's and Colitis" in 2012 [1].

Gastroenterologia Kliniczna 2013, tom 5, nr 1, 1–4

Key words: ulcerative colitis, pharmacotherapy, mesalazine, glucocorticosteroids, immunosuppressants, biological therapy

Wrzodziejące zapalenie jelita grubego (WZJG; *colitis ulcerosa*) jest przewlekłą chorobą błony śluzowej odbytnicy i części lub całej okrężnicy. Podstawą leczenia tej choroby jest farmakoterapia, która ma dwa główne cele:

1. opanowanie ostrego zapalenia,
2. zapobieganie nawrotom choroby.

Dobór leków w *colitis ulcerosa* zależy od zakresu i aktywności zmian zapalnych w jelicie grubym. Zgodnie z klasyfikacją montrealską, opartą na badaniu kolonoskopowym, wyróżnia się:

- a) zapalenie ograniczone do odbytnicy (*proctitis ulcerosa*),
- b) zapalenie lewej połowy jelita grubego (zmiany do zagięcia śledzionowego),
- c) rozległe zapalenie większości lub całej okrężnicy (zmiany rozciągające się proksymalnie od zagięcia śledzionowego).

W związku z planowaniem leczenia zakres zmian jelitowych powinien być określony na początku choroby. W dalszym przebiegu *colitis ulcerosa* zakres ten nie ulega zmianom u większości chorych.

Drugim czynnikiem, ważnym przy wyborze leków jest aktywność WZJG. Według zmodyfikowanej klasyfikacji Truleove'a i Wittsa wyróżnia się chorobę łagodną, umiarkowaną i ciężką (tab. 1) [2]. Oprócz prostych kryteriów klinicznych, o aktywności *colitis ulcerosa* świadczą także odpowiedni obraz endoskopowy i mikroskopowy błony śluzowej oraz zwiększone stężenia markerów zapalenia.

Na wybór leczenia wpływa także przebieg WZJG. Najczęściej choroba ma postać ostrego rzutu zapalenia jelita przedzielonych okresami remisji (bez objawów klinicznych i endoskopowych). Rzadziej po pierwszym rzucie następuje długi okres remisji lub rozwija się steroidozależność. Ważna jest też obecność ewentualnych powikłań pozajelitowych, które mogą determinować rodzaj leczenia.

Z powyższych rozważań wynika, że leczenie *colitis ulcerosa* należy zawsze poprzedzić określeniem zakresu zmian w jelicie grubym oraz oceną aktywności choroby. Wymaga to wykonania kolonoskopii z pobraniem wycinków do badania histopatologicznego i ozna-

Adres do korespondencji:

Prof. dr hab. n. med. Witold Bartnik
Klinika Gastroenterologii
i Hepatologii CMKP
Centrum Onkologii — Instytut
im. M. Skłodowskiej-Curie
ul. Roentgena 5, 02–781 Warszawa
tel.: 22 546 23 21, faks: 22 546 30 35
e-mail: wbartnik@coi.waw.pl

Tabela 1. Aktywność *colitis ulcerosa* według zmodyfikowanej klasyfikacji Truelove'a i Wittsa [2]

	Mała aktywność (choroba łagodna)	Aktywność/choroba umiarkowana	Duża aktywność (choroba ciężka)
Krwiste stolce/dzień	< 4	≥ 4	≥ 6
	i wszystkie poniższe	i wszystkie poniższe	i co najmniej jedno z poniższych
Tętno	< 90/min	≤ 90/min	> 90/min
Ciepłota	< 37,5°C	≤ 37,8°C	> 37,8°C
Hemoglobina	> 11,5 g/dl	≥ 10,5 g/dl	< 10,5 g/dl
OB	< 20 mm/h	≤ 30 mm/h	> 30 mm/h
Iub CRP	Prawidłowe	≤ 30 mg/l	> 30 mg/l

czenia markerów zapalenia, takich jak OB, CRP (*C-reactive protein*) i stężenie kalprotektyny w stolcu.

LECZENIE ZAPALENIA ODBYTNICY

Lekiem pierwszego wyboru jest mesalazyna (5-ASA, kwas 5-aminosalicylowy) stosowana w czopkach w dawce 1 g na dobę. Dawki większe nie są konieczne, ponieważ nie korelują ze stopniem odpowiedzi klinicznej. W chorobie ograniczonej do odbytnicy czopki są lepsze od wlewek lub tabletek zawierających 5-ASA. Mają też lepsze działanie od stosowanych miejscowo preparatów steroidowych. Przy braku dostatecznej reakcji na same czopki należy dołączyć tabletki z mesalazyny lub czopki zawierające hydrokortyzon. Dalsze wzmocnienie leczenia wymaga wprowadzenia prednizonu lub prednizolonu drogą doustną.

Zapalenie odbytnicy

- leczenie zasadnicze — czopki z mesalazyny w dawce 1 g/d.
- przy braku poprawy dołączenie mesalazyny w tabletkach lub kortykosteroidów w czopkach
- dalsza eskalacja leczenia polega na wprowadzeniu prednizonu/prednizolonu drogą doustną

2 g i może być podawana jednorazowo, a nie 2 lub 3 razy dziennie. W Polsce zaleca się najczęściej 3–4 g tego leku na dobę. Część wyników badań klinicznych wykazuje przewagę większych dawek doustnej mesalazyny (4,8 g/d.) nad dawkami mniejszymi (2,4 g/d.). Przewaga ta wyraża się przede wszystkim większymi odsetkami odpowiedzi klinicznej. Właściwa dawka mesalazyny we wlewkach doodbytniczych wynosi 1 g. Leczenie łączone tabletkami i wlewkami mesalazyny jest lepsze niż każdą z tych postaci osobno. Wlewki z mesalazyny mają lepsze działanie od wlewek zawierających kortykosteroidy.

Jeśli łączone leczenie WZJG mesalazyną stosowaną doustnie i doodbytniczo nie przynosi poprawy w ciągu 10–14 dni lub następuje pogorszenie lub poprawa utrzymuje się krócej niż przez 40 dni, należy zintensyfikować leczenie przez dodanie doustnych kortykosteroidów.

Lewostronne zapalenie o małej do umiarkowanej aktywności

- leczenie zasadnicze — mesalazyna doustnie (> 2 g/d.) i we wlewkach doodbytniczych (1 g/d.)
- jednorazowa dawka dobową mesalazyny jest tak skuteczna jak dawki podzielone
- w razie nieskuteczności mesalazyny należy wprowadzić kortykosteroidy układowe

LEWOSTRONNE ZAPALENIE JELITA GRUBEGO

W przypadkach lewostronnego zapalenia jelita o małej do umiarkowanej aktywności podstawą leczenia jest mesalazyna stosowana doustnie i we wlewkach doodbytniczych. Dobową dawkę mesalazyny powinna przekraczać

LECZENIE ROZLEGŁEGO ZAPALENIA JELITA GRUBEGO

Zasady leczenia tej postaci są podobne do terapii lewostronnego zapalenia jelita grubego. Przy małej do umiarkowanej aktywności rozległego zapalenia stosuje się mesalazynę

drogą doustną i doodbytniczą. Nieskuteczność mesalazyny jest wskazaniem do użycia prednizonu lub prednizolonu w dawce 40 mg doustnie. Dawka ta jest zmniejszana o 5 mg co tydzień tak, że po 8 tygodniach dochodzi do odstawienia leku. Początkowa dawka tych steroidów równa lub mniejsza niż 15 mg/dobę i łączny czas leczenia krótszy niż 3 tygodnie stwarzają ryzyko wczesnego nawrotu objawów.

Dotychczas stosowane doustne preparaty budesonidu są mniej skuteczne od mesalazyny lub nie różnią się od placebo. Nowe preparaty budesonidu (MMX, *multi-matrix system*), które we wstępnych badaniach wypadają korzystnie, są na razie niedostępne.

CIĘŻKI RZUT COLITIS ULCEROSA

Ciężki rzut *colitis ulcerosa* może wystąpić bez względu na rozległość zmian w jelicie grubym. Rozpoznanie potwierdza fibrosigmoidoskopia, wykonywana ostrożnie bez wcześniejszego przygotowania jelita. Ponadto w czasie wzniernikowania pobierane są wycinki do badania histopatologicznego i histochemicznego w kierunku zakażenia wirusem cytomegalii. Obowiązuje też posiew stolca i badanie w kierunku toksyn *Clostridium difficile*.

Przystępując do leczenia ciężkiego rzutu, trzeba bezwzględnie odstawić leki zwiększające ryzyko rozwoju *megacolon toxicum*. Należą do nich leki antycholinergiczne, przeciwbiegunkowe, niesteroidowe leki przeciwzapalne i opiody.

Ważnym elementem działań lekarskich jest od samego początku ścisła współpraca między gastroenterologiem i chirurgiem obecnym z chorobami jelita grubego.

Początkowe leczenie ciężkiego rzutu *colitis ulcerosa*

- metyloprednizon 60 mg/d. lub hydrokortyzon dożylnie 400 mg/d. w ciągłym wlewie lub w dawkach podzielonych
- uzupełnianie płynów i elektrolitów (głównie potasu w dawce 60 mmol/d.)
- heparyna drobnocząsteczkowa podskórnie w dawkach profilaktycznych
- leczenie żywieniowe u chorych z niedoborem masy ciała (lepiej drogą enteralną niż parenteralną)
- leczenie mesalazyną lub kortykosteroidami drogą doodbytniczą (jeśli pacjent utrzymuje czopki/wlewki)

Antybiotyki stosuje się tylko w przypadku podejrzenia infekcji bakteryjnej. Przetacza-

nie krwi jest wskazane u chorych z większym stopniem niedokrwistości. Należy przy tym dążyć do utrzymania stężenia hemoglobiny powyżej 8–10 g/dl.

W ostrym ciężkim rzucie WZJG czas oczekiwania na odpowiedź kliniczną pod wpływem glukokortykosteroidów wynosi 7–10 dni. Jeżeli w tym czasie nie ma wyraźnej poprawy, chory powinien być operowany. Odpowiedź na kortykosteroidy w 3. dniu leczenia pozwala przewidzieć ryzyko operacji [3]. Jeśli w tym dniu liczba wypróżnień przekracza 8/dobę lub mieści się w granicach 3–8/dobę z równoczesnym zwiększeniem stężenia CRP do powyżej 45 mg/l, prawdopodobieństwo kolektomii wynosi 85%. Prawdopodobieństwo operacji zwiększają także gorączka powyżej 38°C i niskie stężenie albumin we krwi, a z objawów endoskopowych i radiologicznych — głębokie owrzodzenia, wyspy śluzówkowe i rozszerzenie okrężnicy powyżej 5,5 cm.

Leczenie ratunkowe zapobiegające kolektomii polega na stosowaniu cyklosporyny lub infliksymabu drogą dożylną. Dawka cyklosporyny wynosi 2 mg/kg mc./dobę (obowiązuje kontrola stężenia leku we krwi), a dawka infliksymabu — 5 mg/kg mc. w jednorazowym wlewie trwającym 2 godziny. Działanie tych leków jest równorzędne [4]. Poprawy oczekuje się w ciągu 3–5 dni — jeśli nie następuje, chory jest operowany.

LECZENIE W ZALEŻNOŚCI OD PRZEBIEGU CHOROBY

Leczenie prowadzi się w zależności od przebiegu choroby:

- wczesny nawrót objawów WZJG przed upływem 3 miesięcy wymaga ponownego leczenia indukującego remisję z dodaniem tiopuryn (azatiopryny lub merkaptopuryny) w celu zmniejszenia ryzyka nawrotu;
- chorzy ze steroidozależnym *colitis ulcerosa* powinni być leczeni azatiopryną lub merkaptopuryną (w dawkach odpowiednio 2–2,5 mg/kg mc./d. i 1–1,5 mg/kg mc./d.).
- chorzy ambulatoryjni z WZJG o umiarkowanej aktywności, opornym na doustne glukokortykosteroidy lub leki z grupy tiopuryn, są kandydatami do leczenia preparatami anty-TNF (*tumor necrosis factor*) lub takrolimusem.

Do leków skierowanych przeciwko TNF dostępnych w Polsce należą infliksymab i adalimumab. Skuteczność tych leków w indukcji i podtrzymaniu remisji WZJG jest podob-

na. Dawka infliksymabu wynosi 5 mg/kg mc. i jest podawana dożylnie na początku, po 2 i 6 tygodniach (leczenie indukcyjne), a następnie co 8 tygodni (leczenie podtrzymujące). Adalimumab stosuje się podskórnie w początkowych dawkach 160 mg i po 2 tygodniach 80 mg (leczenie indukcyjne), a następnie po 40 mg co 2 tygodnie (leczenie podtrzymujące).

LECZENIE W OKRESIE REMISJI

Po opanowaniu ostrego rzutu *colitis ulcerosa* i uzyskaniu remisji wolnej od kortykosteroidów przechodzi się do leczenia podtrzymującego. Dotyczy to wszystkich chorych na WZJG. Rodzaj leczenia w tym okresie zależy od zakresu zmian w jelicie grubym. W najczęstszej postaci choroby z zajęciem lewej połowy jelita grubego, która pozytywnie odpowiedziała na preparaty 5-ASA lub steroidy, lekiem pierwszego wyboru jest mesalazyna stosowana doustnie. W chorobach samej odbytnicy możliwe jest stosowanie czopków z mesalazyny. W części przypadków uzasadnione jest leczenie podtrzymujące preparatami 5-ASA w tabletkach i czopkach lub wlewkach. Leczenie miejscowe dołącza się u tych chorych, u których doszło do nawrotu zapalenia w czasie leczenia podtrzymującego samymi tabletkami 5-ASA.

Minimalną dawką 5-ASA, skuteczną w utrzymywaniu remisji, jest 1,2 g/dobę. W wielu badaniach większe dawki tego leku (2,4–3 g) działały lepiej niż mniejsze, zwłaszcza u chorych z rozległym zajęciem jelita grubego. Cała dawka podtrzymująca 5-ASA może być podana jednorazowo, ponieważ w działaniu nie różni się od dawki podzielonej i nie wywołuje większej liczby działań niepożądanych. Preparaty 5-ASA, uwalniane w różnych miejscach jelita cienkiego i grubego (w zależności od pH i wpływu czasu od podania), mają takie same działanie podtrzymujące. W niektórych badaniach sulfasalazyna wykazywała przewagę nad preparatami mesalazyny, ale odznaczała się większą toksycznością. Z tego powodu w leczeniu podtrzymującym częściej wybiera się preparaty mesalazyny.

Leczenie podtrzymujące

- podstawowym lekiem jest mesalazyna stosowana doustnie w dawce 2,4–3 g/d.
- w zapaleniu odbytnicy wystarcza leczenie czopkami z mesalazyny
- część przypadków wymaga leczenia preparatami doustnymi i doodbytnicznymi
- działanie różnych preparatów farmaceutycznych mesalazyny jest podobne

Oprócz preparatów 5-ASA w leczeniu podtrzymującym WZJG mają zastosowanie leki z grupy tiopuryn. Azatiopryna lub merkaptopuryna są wskazane w przypadkach o małej do umiarkowanej aktywności, w których występują wczesne lub częste nawroty zapalenia mimo prawidłowego leczenia podtrzymującego mesalazyną. Innymi wskazaniami do użycia tych leków są steroidozależny przebieg *colitis ulcerosa* oraz przypadki, w których remisję uzyskano za pomocą cyklosporyny. Leczenie podtrzymujące tiopurynami jest także możliwe u chorych w remisji uzyskanej za pomocą preparatów anty-TNF. Lepszym sposobem postępowania u tych chorych jest jednak kontynuowanie podtrzymującego leczenia infliksymabem (5 mg/kg co 8 tyg.) lub adalimumabem (40 mg co 2 tyg.).

Czas leczenia podtrzymującego *colitis ulcerosa* preparatami 5-ASA jest nieograniczony i uzasadniony chemoprewencyjnym działaniem tych leków [5]. Azatiopryna i merkaptopuryna mogą być bezpiecznie stosowane przez 5 lat. W przypadku preparatów anty-TNF obserwacje kliniczne są krótsze i nie przekraczają 3 lat. Nawrót choroby po odstawieniu tych preparatów może być opanowany ponownym leczeniem indukującym remisję.

PIŚMIENNICTWO

1. Dignass A., Lindsay J.O., Sturm A. i wsp. Second European evidence-based consensus on the diagnosis and management of ulcerative colitis part 2: current management. *J. Crohns Colitis* 2012; 6: 991–1030.
2. Dignass A., Eliakim R., Magro F. i wsp. Second European evidence-based consensus on the diagnosis and management of ulcerative colitis part 1: definitions and diagnosis. *J. Crohns Colitis* 2012; 6: 965–990.
3. Travis S.P., Farrant J.M., Ricketts C. i wsp. Predicting outcome in severe ulcerative colitis. *Gut* 1996; 38: 905–910.
4. Laharie D., Boureille A., Branche J. i wsp. Ciclosporin versus infliximab in patients with severe ulcerative colitis refractory to intravenous steroids: a parallel, open-label randomized controlled trial. *Lancet* 2012, 380: 1909–1915.
5. Velayos F.S., Loftus E.V., Jess T. i wsp. Predictive and protective factors associated with colorectal cancer in ulcerative colitis: a case-control study. *Gastroenterology* 2006; 130: 1941–1949.